

SOMATİK ZİHİN*

Jacob Stevens



Steven Rose

The 21st-Century Brain: Explaining, Mending and Manipulating the Mind

Jonathan Cape: Londra, 2005, 344 s.

İnsan aklının doğası üzerine tartışmalar, bilim ile toplum teorisinin kesiştiği bölgelerde sık sık sınır savaşlarına dönüşür. Aklın varlığına tutarlı bir materyalist açıklama getirme çabası, her çağda yeni baştan tanımlanmıştır: Hume'un ampirizmi Berkeley'in idealizmini reddetmiş, Nietzsche'nin soykütüğü Kant'ın numenal** tinine

*) NLR (II) 33, Mayıs-Haziran 2005.

**) *Noumenal*, *noumenon*'dan: Kant'a göre dünyayı/nesneleri yalnızca bize görüldüğü şekliyle, yani *fenomen(ler)* olarak algılar ve kavrayabiliriz. Dünyayı ya da bir şeyi, kendi şeyliği (*ding an sich*) içinde veya kendi olduğu şekliyle, yani bir *numen* olarak ise kavrayamayız. (ç.n.)

karşı çıkmış, Marx ise Hegel'i tepetaklak etmiştir. Yirminci yüzyıl, psikanaliz teorisiyle varoluşçuluğun, doğa bilimlerinde kaydedilen ilerlemelerle kâh mücadele ederek, kâh işbirliği yaparak yükselişine tanık oldu. Son yirmi-otuz yıl içindeyse, önce bir bilgiişlem makinesi olarak karşımıza çıkan beyin imgesi, yerini birbirine örülü DNA'lardan oluşan sarmallara, geniş sinirsel ağlara ve hormonların, sinir ileticilerinin ve alıcıların biyokimyasal dansına bıraktı. İnsanın asli güdülerinin maddesel temelini ortaya çıkardığını iddia edenlerin gitgide artan gürültüsü, medyanın da fazlasıyla dikkatini çekti: Mendel ve Darwin'den Dawkins ve Pinker'a uzanan evrimsel hikâye, bize aklın yeni materyalist açıklamasının popüler bir uyarlamasını sunuyor. İnsanoğlunu, en uygun olanın hayatta kaldığı sonsuz mücadelenin bileylediği bir canlı olarak karşımıza çıkaran 'bu hayat görüşü', pekâlâ 'bir asalet barındırıyor' olabilir, ama bu, yırtıcı hayvanları atlatmak, avlanmak ya da çiftleşmek için kendine eş bulmaktan çok daha büyük becerilere sahip olan beyin gibi güçlü bir organın gelişimini açıklamaya yetmiyor. Steven Rose, işte bu sorunun boyutunu kendisinin nasıl kavradığını ifade edebilmek için Emily Dickinson'dan uyarlamalar ('zihin, beyinden daha büyüktür') ve Augustine'in *İtiraflar*'ından alıntılar ('gökyüzü, toprak ve denizler ondadır... Onun derin ve saymakla bitmeyecek sırları, insanda korku uyandırır') yapıyor.

Başlıca araştırma konusu belleğin maddesel temeli olan Rose, bir nörobilimci. Babası, Londra'nın East End bölgesinden Yahudi bir (siyasal) eylemci olan Rose, eşi, feminist sosyolog Hilary Rose'la 1960'ta bir *New Left Review* toplantısında tanıştı. İşgal politikasıyla işbirliği içinde oldukları için iki İsrail üniversitesine uygulanan -ve yakınlarda gazete başlıklarına da yansıyan, gereksizce uzatılmış ateşli bir tartışma sonucu vazgeçilen- kısa süreli akademik boykotu başlatanlar arasında Rose çifti de vardı. Rose, bir kısmı eşi Hilary'yle birlikte olmak üzere, 1980'lerde yayımlanan *Against Biological Determinism* (Biyolojik Determinizme Karşı) ve *Not In Our Genes* (Bizim Genlerimizle Değil) ve bu yüzyılın hemen başında okurla buluşan *Alas Poor Darwin* (Maalesef Dostum Darwin) ve *The New Brain Sciences* (Beynin Yeni Bilimleri) gibi, birçok makale derlemesinin editörlüğünü yaptı. Beyin bilimlerinin ulaştığı aşamaya ilişkin kendi bakışının özetini 1976'da *The Conscious Brain*'le (Bilinçli Beyin) sergilerken, 1990'larda *The Making of Memory* (Belleğin Olu-

şumu) ve *Lifelines* adlı çalışmalarında belleğe dair kendi yorumunu ortaya koydu ve biyolojik determinizme evrimci bir alternatif önerdi. Rose'un entelektüel kariyerinin ikinci bölümünün ardındaki itici güç, biyolojik determinizmden sosyobiyojoloji ve evrimsel psikolojiye dek bütün neo-Darwinci akımlara karşı çıkmaktı. *Bilinçli Beyin*'de yaptığı gibi, *The 21st Century Brain*'de (21. Yüzyılın Beyni) de nörobilim disiplininin tamamını gözden geçiren Rose, burada, evrimsel psikolojiye yönelttiği eleştiriyi, beyin kimyası alanındaki araştırmaları ve bu araştırmaların ilaç sanayiindeki uygulamalarını da kapsayacak şekilde geliştiriyor.

Evrimsel psikolojinin hızlı başarısının sebepleri üzerinde fazla durmaya gerek yok: Bu başarının ardında teorinin, dünyaca ünlü araştırma kurumlarında görevli dinamik ve reklamsever sözcüleri, bütün disiplinlere hitap eden zarif ve anlaşılır sadeliği ve en önemlisi, günümüze damgasını vuran neo-liberalizmin siyasal ve ekonomik dogmasıyla tıpatıp uyumlu görüntüsü yatıyor. Elbette kamuoyuna yansıyan kayda değer itirazlar da oldu: Bunlar arasında Richard Dawkins'in Stephen Jay Gould'la *New York Review of Books*'ta yaptığı tartışmaları ve yine Dawkins'in girdiği dini polemikleri, Jerry Fodor ve Stephen Pinker'ın *London Review of Books* sayfalarında yer alan karşılıklı yazılarını ve bir kısmı Rose'ların yönetiminde yayınlanan, farklı disiplinlerden bilim adamlarının eleştirilerinden oluşan birçok kitap ve makaleyi sayabiliriz. Yine de 1990'lı yıllar boyunca, gazete ve dergiler Batılı toplumları, insan evriminin Pleistosen Çağı'ndaki safhasına odaklanan araştırmalardan yola çıktığı için sözümona bilimsel bir temele dayanan, toplumsal açıklamalar ve siyasal önerilerle beslemeyi sürdürdüler.

Tıpkı ondan önce gelen sosyobiyojoloji gibi, evrimsel psikolojinin de altın çağının sona erdiği apaçık. Hilary Rose'un *Maalesef Dostum Darwin*'de belirttiği üzere, her şeyi açıklamaya yeltenen bir teori hiçbir işe yaramaz: Toplum ve kültürlerin gelişimi, bir kalıtım mücadelesine indirgenemez. Teorinin, birbirini onaylayan varsayım kümelerinden oluşan -ve evrimsel uyarlanmanın basitleştirilmiş bir şeklini Afrika savanalarındaki kabile hayatına dair bir anlatı ve insan aklının değişken doğası üzerine bazı notlarla birleştiren- özü, kısa sürede gazete başlıklarında özetlenemeyecek ve siyasal hedeflere hizmet edemeyecek ölçüde belirsizleşti. Artık gerici unsurlar geçmişten kalma önyargıları meşrulaştırmak için *The Bell Curve* (Çan Eğrisi)

ve *The Natural History of Rape*'ten (Tecavüzün Doğal Tarihi) alıntılar yaparken, solcular işbirliği ve paylaşımaya yönelik davranışlara dayalı uyum sağlama biçimlerinin kanıtlarını arıyor; hatta Peter Singer 'Darwinci Sol'dan bahsediyordu. Akademik cephede, Gould'un -ömrü boyunca sürdürdüğü çalışmaların sistematik bir özeti olan *Structure of Evolutionary Theory*'sinin (Evrim Teorisinin Yapısı) yayımlanması, Dawkins'in neo-Darwinciliğinin bağlamına oturtulmasına büyük bir katkı yaptı. Özellikle Rose'lar ve Fodor tarafından Pinker ve Daniel Dennet'e yöneltilen istikrarlı eleştiri de, Pinker'in *The Way the Mind Works*'teki (Zihin Nasıl Çalışır?) modeli üzerindeki kuşkuların artmasına yol açtı.

İlk bakışta *zeitgeist* (çağın ruhu), insanoğlunun doğasının değişmezliği üzerindeki uzlaşımın, insan doğasının esnekliğini kutlayan büyük bir coşkuya kaymış görünebilir: DNA, biyokimya ve nörobilim alanlarındaki bilgimizin günümüzde ulaştığı nokta, zihnimizi tedavi edip yönlendirebileceğimiz, hatta geliştirebileceğimiz bir geleceği müjdeliyor. *21. Yüzyılın Beyni*'nin hedeflerinden biri de, görünürdeki bu değişimin altında yatan bazı devamlılıkları göstermek. Savunucularına bakılacak olursa, yeni bilimsel ustalık, toplumların uyum sağlayamamış olanlara yardımcı olmasına katkıda bulunarak -kolektif olarak ya da teker teker- insanların, evrimsel değişim yolunda birbirbir oynar gibi ileriye doğru ani sıçramalar yapmasını sağlayacak. İnsan Genomu Projesi'nin tamamlanması ve beynin yapısı ve kimyasıyla ilgili diğer keşifler, yepyeni verimli çalışma alanlarının habercisi. Rose'un da gösterdiği gibi, birçok ilacın, zihnin nasıl çalıştığına dair şu aralar gözde olan modeller uyarınca 'yeniden amaçlandırılması', gitgide daha sık teşhis edilen bazı rahatsızlıklarda yazılan reçetelerin yeni markalarla dolmasını sağladı. Her on okul çocuğundan birinin Ritalin kullandığı ABD'de, çocuklara verilen psikotrop ilaçlar, bu yeni markaların en sık görüldüğü türlerden biri. Başka hiçbir toplumda bu kadar fazla sayıda çocuk, zihni doğrudan etkileyen maddelerle beslenmiyor. Rose'un bu ilaçların kullanım ve sakıncalarıyla ilgili eleştirisi, bu teşhis ve reçetelerin üzerine dayandığı zihin modellerini ele alan analizinin doğal bir sonucu. Bu teorilerle, yerlerini aldıkları önceki evrimsel psikoloji teorileri arasındaki benzerlik, bundan daha genel, daha gündelik bir alanda da geçerli: Toplumsal tabakaların belirlenmesinde kullanılacak araç kutusunda artık genetik ve kimyasal yönlendirme de bulunan hayatın, ekonomik ve kalıtsal

başarının hedeflendiği mücadeleci bir rekabet olarak tanımında. Rose'un kitabı bunun yerine, nörobilimsel araştırmaların gelişimci ve dinamik bir temele oturtulmasını öneriyor. Yerini aldığı teori kadar indirgeyici olmayan bu yaklaşım -örneğin, kamusal ilkelerin ya da sanayi mevzuatının temelini oluştursa- teşhis ve ilaç yazımında daha tedbirli olmayı gerektiriyor. Rose aynı zamanda, burada ortaya koyduğu ve öteki kadar determinist olmayan zihin modelinde, insanın öznelliğine daha geniş bir hareket alanı tanıdığını savunuyor: Toplumların esnekliği, zihnin esnekliğinden geliyor.

21. *Yüzyılın Beyni*'nin on iki bölümünün ilk dördü, insan beyninin evrimi ve gelişimine, sonraki üç bölümüyse insan doğasına ve zihne odaklanıyor. Kitabın son kısmındaysa nörobilim alanında atılabilecek adımlar ve bu adımların ilaç sanayiiine nasıl yansiyabileceği inceleniyor. Bilinçli bir şekilde evrimsel psikoloji geleneğini karşısına alan Rose'un evrim anlayışı, gelişimci bir sistem teorisi çerçevesinde, bir *autopoiesis** biçiminde karşımıza çıkıyor: "Organizmalar bir ayıklanma işleminin pasif ürünleri değildir; kelimenin tam anlamıyla, kendi çevrelerini yaratırlar." Bu da söz konusu anlayışı, örneğin Richard Dawkins'in *The Selfish Gene*'de (Bencil Gen) sunduğu teori ve benzerleriyle karşılaştırıldığında, fazlasıyla ön plana çıkarıyor. Rose'a göre gen, doğal ayıklanmanın anahtar birimi değil; o da Gould gibi, bu birimin organizmanın bütünü olduğu kanısında. Genlerin içinde hareket ettikleri ortamın gelişme sürecinde organizma tarafından muhafaza edilmesi gibi, doğal ayıklanmada da organizmaların kendi içlerinde ve birbirleriyle işbirliği yapması tercih ediliyor. Rose hormonların kendi aralarındaki etkileşimine dikkat çekerek, bizi, akli insanın evrimsel 'başarıları'nın doruğu olarak tanımlayan ve beyne hak ettiğinden daha fazla önem atfeden komuta-kontrol modellerine karşı uyarıyor. Rose, kalıtım/öğretim ve gen/ortam gibi ikilemlerin (*nature versus nurture*) birer mit olduğunu savunuyor: Gelişim sürecindeki cenin "daima, hem yüzde 100 DNA'nın ürünü, hem de yüzde 100 o DNA'nın çevresinin ürünüdür".

Evrimsel psikolojinin temel savı, insanın başlıca evrensel özelliklerinin (ya da evrim geçirmiş diğer türlerden farklılıklarının) bun-

*) Yunanca *auto*, 'kendisi' ve *poiesis*, 'yaratma', 'oluşturma'dan geliyor. Şilili biyologlar Fransisco Varela ve Humberto Maturana'nın 1970'lerde, biyolojik hücre örneğinden yola çıkarak, bir bütün oluşturan ve sürekli kendini yenileyen (değiştiren ve yok eden) ağlardan oluşan sistemlere verdikleri ad. (ç.n.)

dan 600,000 yıl öncesinden 100,000 yıl öncesine kadar süren Pleistosen döneminin 'evrimsel uyarlanma ortamı'nda ortaya çıktığı yönündedir. Teoriye göre, Afrika'daki ani iklim değişiklikleri hayatta kalmayı fazlasıyla zorlaştırarak, bu durumun üstesinden gelmek için gerekli akli becerilerin ayıklanmasına yol açtı. Steven Pinker, zihnimizin 'mimarisi'nin, hücrelere bölünüp çoğalırken kendilerinden önceki birey ve yakın akrabaların genlerine olabildiğince sadık kalmayı hedefleten, bir ayıklayıcı uyarlanma oluşturduğunu savunuyor. Oysa bu model, ne gen ne de beyin düzeyinde gerçekte var olan biyolojik yapılara bağlı kalıyor –kavramsal motifler beynin belli kısımlarına ait değil. Evrimsel psikoloji, davranışsal genetik ya da genetik determinizmden farkını, gen dizileriyle evrim geçirmiş davranışları birebir eşleştiremeyeceğimizi savunarak koruyor. Bunun yerine, herkesin genotipinde* kayıtlı bulunan genetik mekanizmaların yarattığı zihnimizin mimarisinin, 'ortalama şartlarda' bazı davranış kalıplarının oluşumuna ön ayak olduğu iddia ediliyor. Başkalarının çıkarlarını da gözetmemize neden olan niteliklerimizin evrimi, ya benzer genlerin 'akraba seçimi' ya da (iktisadi oyun teorisinin göze göz dişe diş stratejisinden türetilmiş) 'karşılıklı fedakârlık'la açıklanıyor. Bu sözde materyalist açıklama, Rose'un da belirttiği gibi, bir yanda avcı-toplayıcıların yaşama şekliyle ilgili kurgusal anlatılara, diğer yanda günümüz insanının özelliklerini araştıran, istatistiğe dayalı ve geçerliliği tartışılır çalışmalardan 'tersine çıkarım' yöntemiyle elde edilmiş işlevsel zihin teorilerine dayanıyor.

Görsel algı, belki de beynin en çok incelenmiş işlevi olduğu gibi, uzun bir süredir zihni ele alan felsefi tartışmaları sürükleyen bir iz olarak da karşımıza çıkıyor. Aynı zamanda, evrimsel psikoloji ve bu doktrinin tercih ettiği modüler zihin teorileri için de en verimli sahayı oluşturuyor: Peş peşe gerçekleşen evrimsel uyarlanmalar, ilk bakışta bu karmaşık sistemin kendine özgü ve görece özerk doğasının en iyi açıklaması gibi görünüyor. Beynin biçim, renk, hareket ve yön ayırt etmemizi sağlayan bölgeleri belirlendi; bu bölgelerde bir hasar meydana gelmesi ya da bu kısımlardan birinin alınması, algının bu unsurlarını farklı biçimlerde etkiliyor. (Bu bölgelerin haritasının çıkarılması büyük ölçüde Japonların, 1904'teki Rus-Japon Savaşı sırasında Rusların yüksek ilk hızlı kurşunlarıyla yaralananlar

*) Bir canlının genetik yapısı. (ç.n.)

üzerinde yaptıkları çalışmalarla gerçekleşmişti.) Jerry Fodor'un, Pinker'in *Zihin Nasıl Çalışır*'ını eleştirdiği 1998 tarihli *London Review of Books* makalesinde de belirttiği gibi, bu bölgeler duyusal verileri algısal alanda birleştirmeden önce işlemeye başlıyor: Görsel yanılsamaların, gerçek olmadıklarının bilincinde olmamıza rağmen sürmesi de zaten bundan kaynaklanıyor.

Rose'un bu modülleri bir bağlama oturtma çabasının üç kulvarı var: Gelişimci esnekliğin altını çizmek; kavramanın bu unsurlarının görsel alanda nasıl birleştirildiklerini ve diğer duyusal verilerle nasıl bir bağlaşımla içinde olduklarını açıklamak; algı ve bilince dair açıklamalara belleğin işleyişini de dahil etmek. Rose, beynin algının unsurlarını bir araya getiriş yöntemlerinin, gelişimin erken safhasında içinde bulunulan ortamın kendine özgü koşullarına göre şekillendiğini ortaya koyuyor. Bir çocuğun köyde ya da şehirde büyümesi, duyusal algıda farklılıklara yol açıyor. Bu yetenek, ayıklanmayı kolaylaştırıyor ama bu duruma modüler demek doğru değil: Bir ortama mahsus devamlılıkların erkenden tespit edilmesi, bir an önce sinaptik bağlantıya şekil verip en uygun algısal çerçeveyi oluşturarak, hayatta kalmayı kolaylaştırıyor. Rose'un beynin işlevine getirdiği biyokimyasal açıklama da yine bu organın dinamik yapısının altını çiziyor: Nöronların sayısı ömrün büyük kısmında sabit kalsa da, biçimleri sürekli değişiyor. "Nöronlar arasındaki bağlantının ya da herhangi bir sinapsın bugünkü durumu, geçmişinin bir sonucu olduğu gibi geleceğini de şekillendiriyor...[beynin] görünürdeki durağanlığı, aslında sabit bir mimarinin değil, bir işlemin istikrarlılığının durağanlığıdır." Rose, nöron faaliyetlerinin nüfus dinamiğinin de üstünde duruyor: Çoğu, birbirleriyle zayıf bir etkileşim içinde bulunan nöronlar yarı özerk bir yapıya sahipler, topluca harekete geçmeleri, en iyi kaos teorisi çerçevesinde anlaşılan 'sabit durumlar' meydana getiriyor.

Rose'un sunduğu model, bir dizi psikiyatrik vakanın teşhis ve tedavisinde günümüzde hâkim olan akımları incelemek için bir temel oluşturmakta. Rose, Kraepelin ve Bleuler'in 20. yüzyılın başında oluşturduğu akıl rahatsızlıkları tipolojisinden başlayarak, sınıflandırma konusundaki belli başlı dönüşüm ve sapmaları sıralıyor. Bugün nüfusun yüzde 1 ile 2'sine, şizofreni ya da iki kutuplu (*bipolar*) mizaç bozukluğu (manik depresyon) teşhisi konmuş durumda; geniş bir 'kişilik bozuklukları' dizisi de, bir diğer yüzde 5'i etkiliyor. Bu

vakaların tedavisinde lobotomi ve lökotomilerin* yerini psikotropik ilaçların imalatı, yani 50 milyar dolarlık bir küresel endüstri aldı. İlk kitlesel dozaj 1970'te, kimi hâlâ bu ilacın bağımlısı olan 12 milyon İngilize reçeteye verilen barbitüratlarla geldi. Bunu önce yalnız şizofrenlere verilen, ama piyasaya çıktıktan on yıl sonra tüm dünyada 50 milyon hastanın kullandığı klorpromazinler takip etti: Bu ilacın yan etkileri Parkinson hastalığının belirtilerine benziyor. Bir sonraki büyük adım, Valium gibi benzodiazepinlerle atıldı; artık olağanlaşan bir uygulamayla, daha ne yaptığı tam olarak anlaşılmadan, ilaç büyük bir sıklıkla hastalara verilmeye başlandı. (Bu ilaç bir tür sinir ileticisini etkiliyor). Önce 1972'de Prozac adıyla, daha sonra Seroxat (İngiltere) ve Paxil (ABD) isimleriyle piyasaya sürülen selektif serotoninin geri alım inhibitörleri, kısa sürede antidepresan pazarını silip süpürdüler. Hastaların yalnızca üçte biri durumlarında bir iyileşme bildirirken, ilacın bazı hastalarda ortaya çıkan, kimi cinayet ve intiharla sonuçlanan yan etkileri ise bir dizi önemli davanın konusu oldu. Rose, biyokimyasal bağlaşımdan nedenselliğe sıçrayanları eleştiriyor: "Nörobilimciler beynin metabolizması ve sinir iletimi için önemli bir molekül keşfeder etmez, şizofren veya bunalım geçiren bireylerde bu maddenin anormal düzeyde salgılandığına dair bir araştırma ortaya çıkıyor." Hemen ardından da, yeni ya da zaten piyasada bulunan bir ilacın, bu biyokimyasal işlemi etkilediği anlaşılıyor. İş, sonunda, psikolojik vakanın teşhisinin ilacın etkilerine dayanarak gerçekleştirilmesine dek varıyor.

ABD, baş eğmez çocukların denetiminde kullanılan ilaçların geliştirilmesine öncülük etti. Amerikan Psikiyatri Kurumu'nun teşhis kriterlerini 1968'de standartlaştırdığı 'hiperkinetik çocukluk reaksiyonu', daha sonra sırasıyla Minimal Beyin Hasarı, (hiçbir hasar bulunamayınca) Minimal Beyin İşlev Bozukluğu, Dikkat Eksikliği Bozukluğu ve son olarak Dikkat Eksikliği/Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)** adını aldı. Rose burada da, teşhis kriterinin bağıntısallığının üzerinde duruyor: Çocuklara dikkatsiz ya da hiperaktif teşhisinin

* 'Ruhsal' bozuklukların beyin cerrahisiyle tedavi edilebileceğini savunan paradigma çerçevesinde gelişmiş ve 20. yüzyılın sonlarına dek Avrupa ve Amerika'da, özellikle kadınlara yaygın biçimde uygulanan ameliyatlardır. Lobotomi, genellikle ön lobun bir kısmının alınması ya da parçalanması, lökotomiye beyindeki kılcak damar ve sinirlerin kesilmesi anlamına geliyor. (ç.n.)

** Sırasıyla, *Minimal Brain Damage*, *Minimal Brain Dysfunction*, *Attention Deficit Disorder* ve *Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)*. (ç.n.)

konulması, diğerlerinin 'normal' davranışlarıyla karşılaştırılarak gerçekleşiyor. Rose'un metodolojik bakımdan hatalı olduğunu iddia ettiği bilimsel görüş bu hastalığın dopamin sinir iletimindeki bir bozuklukla ilgili, büyük ihtimalle kalıtsal bir rahatsızlık olduğunu savunuyor. Tavsiye edilen tedavi metilfenidat, yani piyasadaki adıyla Ritalin kullanımı: Zor çocuklara (ve gitgide daha sık olarak gençlere ve yetişkinlere de) verilen bu amfetamin türevinin, ruh haliyle dikkat toplama üzerinde olumlu etkileri var. Bugün ABD'de yaklaşık 8 milyon kişi reçeteyle bu ilacı kullanıyor; bir hayli geride olan İngiltere'de aynı rakamlar henüz yüz binlerde geziniyor ama hızla yükseliyor. *Financial Times* bile insafa gelerek, ABD'de bu ilaçların kullanımının ani yükselişinin, sınıflardaki ortalama öğrenci sayısının artması ve okul bütçelerinin daralmasıyla aynı süreçte gerçekleştiğini yazdı. İlaç, gerçekten çocukların çoğunun sınıf içinde daha sakin olmasını sağlıyor, ancak bu sonuç davranış bozukluklarının sebepleri üzerinde durulmadan elde ediliyor. Rose'un da belirttiği gibi gidişat, bir dizi toplumsal meselenin özelleştirilip kimyasal baskıyla hasır altı edilmesi, yani: 'toplumu uyarlamak yerine aklı uyarlamak yönünde'.

Rose, ilerde nörobilimin muhalif birey ya da grupların belirlenip zapt edilmesini sağlayabileceği ve mutluluğun ilaçlarla sağlandığı *Brave New World*'ün* imkânlarını da gözden geçiriyor. Beyin görüntülemesindeki son gelişmelerin, özellikle de *fMRI*** tekniğinin duygusal ve zihinsel işlemleri 'okuyarak' bireyin gelecekteki davranışlarının tahmin edilmesini sağlayacağını uman büyük şirketler ve devletler, bu araştırmalara büyük yatırımlar yapıyorlar. Elbette Rose, bu konuda şüpheli: Beynin esnekliği ve karmaşıklığı bu alandaki çalışmaları gitgide daha dolambaçlı hale gelen istatistiki bağıntılara mahkûm ediyor; bu da insan davranışlarının sebepleri hakkında bize pek bir şey söylemiyor. Aynı sorunlar, nörogenetik için de geçerli. Bu araştırmalar için ayrılan devasa bütçelere rağmen, belli gen ya da gen dizileriyle cinsel tercih ya da şiddete başvurmak gibi davranışsal fenotipler*** arasında güvenilir bir bağlantı bulun-

*) Aldous Huxley'nin 1932 tarihli romanı. (ç.n.)

**) *Functional magnetic resonance imaging*: İşlevsel manyetik rezonans görüntüleme tekniği; farklı duyuşsal veriler karşısında beynin hangi kısımlarının (beyindeki kan dolaşımı ve sinir iletiminin izlenmesiyle) tepki verdiğini ölçerek beynin işlevsel haritasını çıkarmayı amaçlayan tartışmalı teknik. (ç.n.)

***) *Phenotype*, bir grup ya da bireyin genotipinin çevreyle ilişkisi sonucu ortaya çıkan, gözlemlenebilir özellikleri. (ç.n.)

madı; bu da, beklendiği üzere, (başka şeye) indirgenemeyecek gelişimsel ve toplumsal etkenlerin işareti. Genetik hastalıklara karşı koymak (ya da belli bir özelliği geliştirmek) için insan embriyonunun yapısıyla oynamanın (bütün bu işlemlerin hesaplanamazlığından kaynaklanan) bilimsel güçlüğü'nün ötesinde, bazı genlerin yapısının değiştirilmesinin, bu genlerin bireyin gelişiminde önemli rolü olan diğer genlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkacak beklenmedik durumlar var. Aynı şey farmakogenetik, yani bir ilacın bireysel bir genetik profile uygun olarak geliştirilmesi için de geçerli. Karmaşık psikolojik vakaların, bir yandan birçok genin birbiriyle farklı biçimlerde kaynaşarak bir araya gelmesi, bir yandan da çevreyle ilişkinin, gelişim sürecine etkisiyle gerçekleştiğini iddia eden Rose'a göre, bu yeni tedavi yöntemlerinin aniden iyi sonuçlar vermeye başlaması çok düşük bir ihtimal.

Rose gelecekle ilgili tartışmalarını, 'nöroetik' konusunu ele alarak noktıyor. Biyoteknoloji alanının hızla büyümesi ve bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin sayısının katlanarak artması, bazı seçmenlerin vicdanlarının rahatlayabilmesi için kimi özel, kimi kamusal bütçelerle desteklenen çok sayıda etik komitenin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu komitelerde, evrimsel süreçlerden etik kodlar çıkarmanın uygulanabilir olup olmadığından, adli davalarda nörobilimsel kanıtlar kullanımının cezai ehliyetine etkisine dek birçok soru tartışıldı. Rose bu alandaki demokratik eksikliğe dikkat çekiyor: Hükümetler, (örneğin, insan kök hücrelerinin kullanımı ya da GO -genetiğiyle oynanmış- ürünlerin geliştirilmesinde olduğu gibi) işlerine gelmediği zaman uzman panelleri ya da kamuoyunu yok saymaktan çekinmediler. Batı toplumunun daha zengin olan üçte ikisinin bir kısmının bu yeni tedavi ve ilaçlardan faydalanabileceğini kabul eden Rose, imtiyazların korunmasında eski yöntemlerin yeni yöntemlerden daha etkili olmayı sürdüreceğini savunuyor: yani, belleği geliştirici ilaçlar değil, özel okullar. Rose genetik ve nörobilimsel ilerlemelerin, yasal hak ve sorumluluk anlayışımıza, yetişme ortamıyla ilgili geçmişte yapılan araştırmalardan daha fazla etkisi olacağını düşünmüyor. Ona göre, herhangi bir belirleyici etken bulunma ihtimali yok; toplumumuz 'günahlarıyla sevaplarıyla adli yargı sisteminin ampirik sağduyusu'na güvenmeyi sürdürecektir. Rose'a göre gelişimin evrimsel, gelişimci ve tarihi niteliklerini barındıran bir materyalizm, "davranışlarımızdan sorumlu olduğumuz gerçeğini ... ve yaşadığı-

mız dünyayı tekrar tekrar baştan yaratmamızı sağlayan irademizi” de muhafaza etmeli.

Maalesef Dostum Darwin'de Hilary Rose, “neo-liberalizmin, hâkimiyet alanını genişleterek yeniden güçlenmesinin, yeni bir ‘biyolojik eşittir kader’ dalgası için en uygun ekolojik yuvayı sağladığı”nı iddia ediyor. Steven Rose *21. Yüzyılın Beyni*'nde, bu paradigmanın bazı ilkelilerinin Batı toplumunun her katmanından geniş kesimlerce nasıl benimsendiğini gösteriyor: Kronikleşmiş toplumsal sorunlara çare arayan hükümetler, sorumlulukları altındaki çocukları kontrol edemeyen çaresiz ana-babalarla okullar ve markalaştırılmış çözümlerden kâr etmek için kurulan ilaç imalat şirketleri, ilk akla gelenler. ‘İşlev bozuklukları’ni düzeltmek için beynin unsurlarının ayıklanarak yapılarının değiştirilebileceği fikri, elbette büyük ölçüde, genlerle fenotipler arasında güvenilir bir bağlantı bulunduğunu savunan neo-Darwinci iddiaya dayanır: Aklın bu modüler tanımına göre, beynin farklı parçaları farklı davranışsal güdüleri ve yetenekleri barındırıyor. Bu teori, bu modüllerin işleyiş biçimlerinin, onları harekete geçiren ya da bastıran biyokimyasal sinyallere müdahale ederek değiştirilebileceğini savunuyor. Pinker ‘akla dair düzinelerce sırrın, artık yalnızca basit sorulara dönüştüğü’nü yazmıştı. Önce uyum sağlamaya yönelik davranışlara dayalı hipotezler oluşturabilmek için tersine çıkarımla elde edilen bu ‘sorular,’ şimdiyse, zaten psikotropik ilaçların etkilerinden elde edilen istatistiklere dayalı verilerle teorileştirilmiş olan rahatsızlıkların, biyokimyasal sebeplerinin tespiti için ilaç sanayii şirketlerinin hizmetine koşuluyor.

Rose’un beynin gelişim ve işlevine getirdiği tutkulu, tartışmacı ve ampirik verilerle dolu açıklama, evrimsel psikolojiye karşı duruşunu, yirmi yıllık bir araştırma ve tartışma sürecinde bileylenmiş olmanın kendine güveniyle ifade ediyor. İnsan beyni ve aklının karmaşıklığıyla toplumsal gelişmenin ve dilin kamusal doğasını ortaya koyan bulguları, onu genetik, biyokimya ve nörobilim alanlarındaki araştırmaları günümüzde sürükleyen akımlar karşısında kuşkucu ve karamsar olmaya, hatta en zoraki savlara karşı (memnuniyetle karşıladığımız) küçümseyici bir tavır almaya itiyor. Ancak Rose’un -nörobilimin aklı açıklama ve beyni tamir etme ve yönlendirme iddiasına karşı- savunduğu sınırlar, birçok farklı teorik ve ampirik sava dayanarak çizilebilir. Aşağıda, Rose’un yaklaşımındaki bazı karışıklıkları ortaya koymak ve bu yaklaşımı değiştirip geliştirebilmenin yol-

larını önermek istiyorum. Bazı yerlerde bu, Rose'un yok saydığı ya da bir kenara atmakta aceleci davrandığı bazı görüşlerin daha olumlu değerlendirilmesi demek oluyor.

Felsefi düalizmin daha 'elle tutulur' ampirik bir yaklaşıma yenilmesi, akıl ve beyinle ilgili bilimsel yazılarda sık sık değinilen bir noktadır. Rose'un açıklaması, öncelikle 'Kartezyen *homunculus*'* (görüşlerini paylaşmadığı Dennet'in terimi) kavramını hedef alıyor: Yani, beyinde duyuşsal verileri alıp emirler veren merkezi bir idari bölge olduğu varsayımını. Bu, sorunu *homunculus*'un nasıl çalıştığı şekline çevirmekten ileri gitmiyor. Rose'a göre, Cromwell döneminde beyin daha gerçeğe uygun bir kesitinin elde edilmesi materyalist bir açıklamanın kapısını açtı, ancak *homunculus* fikrinin reddi, "nörobilim tarihinde henüz yeni kendini gösteriyor". Rose "*homunculus*'un... benlik anlayışımızı oluşturan ve dilin gündelik kullanımında karşımıza çıkan 'ben' haliyle varlığını sürdürdüğü"nü öne sürüyor; bu tabii ki tartışılır bir durum. Birinci tekil şahıs zamirinin günlük kullanımı, ille içeride bir *homunculus*'un, ya da herhangi bir benlik kavramının varlığına inanılması mı demektir? Rose bu tartışmaya "Spinoza'nın determinizminin her şeye rağmen akli beyinden ayrı tutan ve onun bir tür paralel evrende işlediğini savunan bir görüşü koruduğu"nu ve bu yaklaşımın "iki yüzyıl boyunca hemen hemen hiçbir felsefeci tarafından sorgulanmadığı"nü öne sürerek devam ediyor. Bu iddia, "Hume ve Locke gibi on sekizinci yüzyıl rasyonalistlerinin zihnin anlaşılabilirliği"nü ortaya koymalarıyla destekleniyor. Hume ve Locke'un rasyonalist düşünürler olarak sınıflandırılmalarına kulak tıkayıp, Kant'ın *numen*'uyla Hegel'in *Geist*'inin (herhalde) tuhaf paralel dünyalarda gezindiğini varsayarsak, Marx ve Nietzsche, bu genellemenin kronolojik sonunu oluşturuyor olmalı. Burada Colin McGinn'in temsil ettiği 'modern felsefeciler'in hemen hepsinin nörobilimin, her ne kadar ilgi çekici bir alan olsa da, '*qualia*'** ya da bilinç gibi felsefenin daha geleneksel meseleleri'nin üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü görüntüsü çiziliyor.

*) *Homo-minis*'ten, küçük adam. Cenine, daha yumurtadaki haliyle tüm uzuvları oluşmuş bir bedeninin mikroskopik bir kopyası olduğuna dair eski inanışa göre verilen isim. (ç.n.)

**) (Lat.) ne tür, duyuşsal deneyimde algılanan şeyin niteliği, örneğin rengin kırmızılığı. (ç.n.)

Ömrünü tamamlayan *homunculus*'un yerine Rose, “beynin, farklı kısımlarının özelleşmiş işlevlerinin uyum içinde bütüne katkıda bulunduğu, klasik bir anarşist komünü gibi hareket ettiği” fikrini tercih ediyor. Rose, nörobilimin alanının sınırlarını çizmek ve felsefi önemini vurgulamak amacıyla, bir çeşit akıl/beyin kimlik teorisi ortaya koyuyor: “Öğrenim ve bellek, beynin diliyle zihnin dilinin paralel olarak tek bir bloğa işlendiği ve ikisi arasındaki tercüme kurallarını deşifre etmemizi sağlayabilecek bir Reşit Taşı* oluşturabilir.” Örneğin, kırmızı görmek, “beyin dilinde belli bir nöron topluluğunun faaliyeti adını verdiğimiz şeye, zihin diliyle verdiğimiz isim oluyor”. Rose, bir düşünce deneyi olarak, deneyin kırmızı bir otobüsü algıladığı sırada beyinde meydana gelen tüm faaliyetleri kaydedebilecek, her şeyi gören bir ‘serebroskop’** tasarlıyor: “Bu gözlemci söz konusu faaliyetlerin tamamının, benim otobüsü gördüğüm, vs. sırada gerçekleşen zihinsel işlemlerin, beyin dilinde ifade edilişi olduğunu söyleme hakkına sahiptir.” Öyleyse yeniden soralım; sorun nerede?

Görünen her şeyi tasvir edip tercüme kurallarını da belirleyebilirsek, bir sorun olmayabilir. Ancak Rose’un kendi ampirik çalışması bu tabloyu karmaşıklaştırıyor: Bütün verileri ortaya koyup bunları tekrar zihnin diline tercüme edebilir miyiz? Rose’un cevabı şöyledir: “Hayır. Herhangi bir nöronun ateşlenme kalıbının yorumlanabilmesi, o nöronun tarihçesinin bilinmesine bağlıdır.” Gelişim sürecindeki esneklik, aynı ışık dalgalarına farklı beyinlerde başka nöronların tepki vermesi anlamına gelebilir. Daha da önemlisi, bu esnekliğin bireysel yaşamöykülerinin çeşitlemeleriyle birleşmesi, “Doğumdan bugüne sonsuz sayıda nöronun tarihinin, kırmızı bir otobüsün bana doğru geldiği deneyimini ifade ediyor olması” anlamına gelebilir. Rose bunun, teklif ettiği Reşit Taşı’nı nasıl etkileyeceğini ele almıyor, ama bu etkinin büyük olacağı açık: Eğer zihinsel kavramlar sonsuz bir değişkenlikle oluşuyorsa, ‘beyin dili ile zihin dili’ arasında sabit tercüme kurallarının varlığından nasıl söz edilebilir? Rose daha sonra, serebroskopun bir önermenin değerlendirilmesi sürecinin aşamalarını belirlemede kullanılıp kullanılmayacağını tartışırken, daha tedbirli bir görüş dile getiriyor: “İş, söz konusu zi-

*) *Rosetta Stone*, 19. yüzyıl başlarında Nil Deltası’nın batısında, Reşit’te bulunan ve Mısır hiyerogliflerinin deşifre edilmesine ön ayak olan taş. (ç.n.)

**) (Lat.) *cerebrum* -beyin- ve *-scopium-* bakma; beyin gözlemcisi. (ç.n.)

hinsel işlemleri *mümkün kılan* beyin bölgelerini belirlemeye gelince, serebroskobun gözlem gücü yetersiz kalır.” Rose’un, evrimsel psikolojiye karşı geliştirdiği indirgeme karşıtı yaklaşımı destekleyen gelişimsel esneklik anlayışının, nörobilimin zihinsel faaliyetlerle ilgili bulgularının istatistiki bağıntılardan öteye gitmemesine getirdiği açıklamaya zarar verme ihtimali var. Rose, bir yandan Reşit Taş’ını elinde tutmak, öte yandan bu tür kimlik teorilerine özgü indirgeyici sonuçları bir kenara atmak istiyor, ancak bunu başaramıyor.

Çeşitli ya da değişken gerçekleştirmeyle ilgili felsefi tezi Hilary Putnam ve Jerry Fodor’a borçluyuz: İşlevsel ya da yönelimsel terimlerle tanımlanabilen benzer ruhsal durumların birçok farklı maddesel tezahürü olabilir. Rose işlevselciliğin bazı türlerine, özellikle de Pavlov’un öğrencilerinden biri olan Anohin’in çalışmalarına yakınlık duyduğunun ipuçlarını veriyor. Anohin, tavşanlar üzerinde yaptığı deneyler sırasında, bazı nöronların ateşlenme kalıplarının, belli bir hedefe yönelik faaliyetlerle çakıştığını gözlemledi. Rose’a göre buradaki ‘önemli nokta’ şu: “Sistemler beyinde soyut bir varlık sürdürmüyorlar; onları oluşturan, eylemlerimizin ta kendisi, ve onlar da tıpkı bu eylemler gibi gelip geçici ve dinamikler.” Zihin ve beyin dilli söz konusu olduğunda, çeşitli gerçekleştirme fikirlerinin sağlam bir indirgeme karşıtlığının temelini oluşturduğu şeklinde bir görüş birliği var. Ancak materyalist bir çerçeveden bakınca, biraz daha açıklama gerekiyor: Eğer bunu maddesel bağıntılarından yola çıkarak yapmıyorsak, -ister fenomenlerden, ister algıdan, ya da farklı işlem veya durumlardan bahsedelim- bu zihinsel kavramları hangi kriterlere göre birleştiriyoruz? İşlevselcilik, bu soruyu cevaplamanın bir yolu olabilir, ancak Rose’un kimlik teorisinin hatalı bir uyarlamasına bağlılığı, onu bu yola girmekten alıkoymuyor. Bunun sebebi, işlevsel zihin teorileriyle zihnin gelişiminin evrimsel açıklamaları arasındaki geleneksel uyum olabilir. Zihinsel faaliyetlerin, organizmanın bütününe faaliyeti içinde oynadıkları role gönderme yapılarak tanımlanmaları, değişik koşullardaki tezahürlerine karşın, benzer mekanizmaların bir ya da daha fazla türün evrimi sırasında nasıl ayıklanmış olabileceğini anlamamızı sağlar.

Örneğin, ağrıyı hissetme biçimlerinin farklı şartlarda farklı şekillerde gerçekleştiği öne sürülebilir: Bu durumda, doğurduğu bütün tepkileri de içeren bir ağrı mekanizması geliştirmek, ayıklanmada üstünlük sağlayacaktır. Ağrı tepkisinin altında yatan fiziksel siste-

min temel unsurları, türden türe farklılıklar gösterse de, işlevsel terimlerle tasvir edilerek evrimsel sürecin bir parçası olarak açıklanabilir. Duyusal ve motor sistemlerin diğer unsurları da aynı kapsamda incelenebilir. İndirgemeciliğin farklı şekilleri var: Bu görüş, bu psikolojik sistemlerin belli bedensel durumlara indirgenmesine karşı koyuyor ve zamanla gerçekleşen evrimsel değişim yoluyla, bu sistemlerin gelişimine materyalist bir açıklama getiriyor. Bu bizi, insanın duygusal davranışları veya dil öğrenimiyle ilgili, Dawkins ya da Pinker'inkine benzer evrimsel açıklamalara doğru mu sürükleyecektir? Rose'un ampirik araştırmaları ve savlarından bazılarıyla hiç yoksa ters düşmeyen sebeplerden dolayı, benim buna cevabım 'hayır'dır. Beynin esnekliğinin, çelişki yaratan bir niteliğe dönüşmesine gerek yok. Görsel korteksin (bedensel) unsurları gelişimsel sürecin (az çok kestirilebilir) yasalarına göre belirlenebilir; öte yandan, herhangi bir bireyin dile yatkınlığı ve davranışsal veya duygusal profili son derece esnek, dolayısıyla belli toplumsal ortamlara fazlasıyla duyarlı olabilir. Arnette Karmiloff-Smith *Maalesef Dostum Darwin*'de buna benzer bir görüş ortaya koyarak, insan evriminin, sürekli uyarlanmayı sağlayabilen ve sayıları gitgide artan birçok öğrenme mekanizmasını ortaya çıkardığını savunuyor. "Evrim, insanoğlunun hayatta kalmasına en büyük katkıyı, bir yandan karmaşıklığın çitasını sürekli yükseltip, diğer yandan üst düzey zihinsel işlevlerin sabit kalıplar halinde özelleşmelerini engelleyerek yaptı."

Ancak bu durum yine bir açıklama gerektiriyor. Dawkins evrimsel psikolojinin, karmaşık ve uyarlanmaya yönelik gibi görünen davranışların nasıl ortaya çıktığı sorusuna materyalist bir cevap verdiğini öne sürmüştü. Chomsky'nin evrensel dilbilgisi teorisi, kısmen 'uyarımın sefaleti' diye tarif ettiği şeye verilen bir tepki olarak anlaşılabilir: Az sayıda kelime ve bunları bir araya getirme yollarının kavranması, bir dizi kapsamlı sözdizimi kuralının öğrenimiyle sonuçlanıyordu. Pinker'ın dil öğrenimi modülü her iki stratejiyi birleştirerek, birbirine benzer, evrensel sözdizimsel yapıların varlığına evrimsel bir açıklama getiriyor. Jerry Fodor da 'doğustancı' adını verdiği görüşe, benzer sebeplerden dolayı katılıyor: "Dilbilimsel yapıların genetiğe bağlı olduğunu savunan doğustancı açıklamaların bir alternatifi olması pekâlâ mümkün, ancak henüz bu alternatifi gören olmadı." İnsan duygularının karmaşıklığının, materyalist ve indirgeme karşıtı görüşleri, benzer bir açıklama yükümlülüğüyle karşı kar-

şıya bıraktığı öne sürülebilir. Rose'un bu konuda Antonio Damasio'ya güveniyor olması işi kolaylaştırmıyor, çünkü Damasio da işlevsel olduğu iddia edilen duygularla ilgili sorulara evrimsel psikolojinin verdiği cevaplara mahkûm. Aynı şekilde, şempanzeninkinden daha gelişmiş bir zihnin -ve benzer inanç ve arzulara sahip başkalarıyla ilişki içindeki bir benlik- teorisinin ortaya çıkışını açıklamanın zorluğu da, özellikle otizmi inceleyen araştırmalar ışığında, daha kapsamlı bir çerçevede ele alınmalıydı.

Rose'un karmaşık zihinsel durumların ve dilin gelişimine getireceği açıklamanın toplumsal faaliyetlere dayalı olacağı, *21. Yüzyılın Beyni*'nde açıkça görülüyor. O, dilin avcı toplayıcı toplumlardaki işbölümü, araç kullanımı ve toplumsal hayattan sonra geldiği, aşamalı ve gelişimci bir modeli tercih ediyor. Dil ve imgesel ifade, aynı aile ya da grubun üyelerinin birbirini anlamalarının en etkili yolu olarak, kültür ve toplumsal organizasyonla aynı anda ve eşit ölçüde gelişiyor. Fodor'un bütün söylediklerine karşın, bu teoriyi kabul edilmez kılan bir şey yok; ancak daha ikna edici olması için, semantik anlam ve sözdizimsel kuralların taklit, tekrar, oyun, etkileşim ve toplumsal rollerin benimsenmesi yoluyla öğreniminin en azından ana hatlarıyla ortaya konması gerektiği de kesin. Rose'un bunu tek başına yapmasına gerek yok, ancak evrimsel psikolojinin (açıklayıcı) projesini reddettikten sonra, rakiplerini karşı karşıya bıraktığı soruların çerçevesini de açıkça ortaya koyması gerekiyor. Beynin esnekliğini vurgulayan bu dinamik modeli ikna edici kılan ampirik kanıtlarla dolu olması, Rose'un kitabının en önemli silahı: Böylece, evrimsel psikoloji ve ilaç sanayii şirketlerinin öncelik verdiği araştırmaları yönlendiren iddialara kuşkuyla yaklaşması da desteklenmiş oluyor. Ancak teorik açıdan, zihinsel işlemlerin değişken gerçekleşmesi tezinin üstünde daha fazla durması, Rose'un Reşit Taş'ını bir kenara bırakarak, zihne dair farklı materyalist açıklamaları keşfetmesini sağlayacak gibi görünüyor.

Hilary Rose'un neo-liberalizmin yükselişinin, ('biyoloji eşittir kader'in 1980 ve 1990'lara uyarlanmış biçimi olan') evrimsel psikolojinin balayı için en uygun arka planı oluşturduğu yönündeki tespiti, toplumsal sorunlara kimyasal çözümler sağlayan ilaç sanayii şirketlerinin nasıl böylesine büyüdüğünü de açıklayabilir. Bu vahşi rekabet ortamı, neo-Darwinizmin ortaya koyduğu, diş ve pençelerinden kan damlayan doğa kurgusuyla gayet uyumlu; üstelik şimdi aynı or-

tam, bu çarkın dişlerine oturmayanları uyuşturmak ve insanoğlunun yeteneklerini geliştirmek peşinde olan büyük şirketler için hem mali saik, hem de etik arkaplan oluşturuyor. Sol'un, evrimsel ve biyolojik benzetmelerin günümüzde insan davranışlarına da uyarlanması karşısındaki kuşkuculuğu kimseyi şaşdırtmamalı: katı bir neo-Darwinizmin insan kültürünün belirleyici bir etkenine dönüşmesi, ekonomik ve toplumsal konular çerçevesinde, parayı veren düdüğü çalar zihniyetini meşru kılmak için tasarlanmış gibi görünüyor. Stephen Jay Gould, Dawkins'in memlerinden* bahsederken, "eğer kültürel değişimi ille bir biyolojik benzetmeyle açıklamak istiyorsak, evrim yerine enfeksiyon kavramını kullanma"yı önermişti. Elbette, biyolojik benzetmelerin nesnel bir tespiti ifade etmeyen betimlemelerden ibaret olduğu öne sürülebilir: Virüslerin bir organizmadan diğerine nasıl geçtiğini incelemek, bize toplumsal değişimin sebepleri hakkında ne öğretebilir ki? Ancak bütün bu (yalnız enfeksiyon değil, Gould'un tekrarlanma** ve kesintili dengesi*** ve Rose'un da onayladığı gelişimci ve dinamik sistem teorisi gibi) benzetmeler, en azından günümüze damgasını vuran 'biyokimya eşittir kader' dalgasını bir bağlama oturtmaya yarıyor. Beynin evrimsel gelişimini, biyolojik sınırlamalarla uyarlanmacı olanakların diyalektiği ve bu diyalektiğin içerdiği tesadüfi dönüşümleri ve ayıklanmacı baskıyı inceleyerek inşa etmeliyiz; insan doğası ve ekonomik gelişmenin ilk aşamaları hakkındaki bilgilerimiz de, elbette bu temele dayanmalı. Me-sele, bundan daha fazlasına heves etmemekte.

Materyalist bir bakış açısının, insanın doğasının biyolojik temelini inceleme çabalarını memnuniyetle karşılaması gerektiğine şüphe yok, ancak farklı kulvarlara ait açıklamaları birbirleriyle karıştırmamak gerek. Eğer aklın işlevleri hem (görsel korteks gibi) ayıklanmayla biçimlenmiş ve fazlasıyla programlı, hem de (dil bece-

* *Memes, mime'*den -taklit edilen şey; Richard Dawkins *Bencil Gen*'de birinin aklından bir diğerine aktarılabilecek her bilgiye 'mem' adını verir. Davranış, duygu ve düşünceleri barındıran memler, bu memleri barındıran dinler, şarkılar, konuşma kalıpları, vs. yoluyla insandan insana aktarılır. Dawkins'e göre kültürel evrim, memlerin, tıpkı bedendeki genler gibi, önceki bilgileri bir nesilden diğerine taşınmasıyla mümkün olur. Buna göre kültürel evrim, memetik biliminin konusudur. (ç.n.)

** *Ex-(ad)aptation*'dan, *exaption*; bir biyolojik işlevin yapısı ya da bir özelliğinin, evrim sonucu ayıklanmasına yol açan şartlarda yerine getirdiğinden farklı bir işlev kazanması. (ç.n.)

*** *Punctuated equilibrium*; fosillerin jeolojik açıdan kısa süreler içerisinde birçok yeni türün ortaya çıktığını göstermesinden yola çıkarak, kısa sürede büyük evrimsel dönüşümler yaşandığını savunan teori. (ç.n.)

rileri gibi) büyük oranda sonradan öğrenilip son derece de esnek olabiliyorsa, toplumsal konuları ele alırken indirgeyici bir yaklaşım benimseyenlere, insan doğası ve zihnine yönelik bilimsel araştırmalara sırt çevirmeden karşı koymak da mümkün olmalı. Gould'un da belirttiği gibi, beynin konuşma gibi daha karmaşık işlevleri, beynin (duyusal algı ya da motor denetimin gelişmesi gibi) aslında tamamen farklı evrimsel sebeplerle büyümesinin yan etkisi olarak tesadüfen ortaya çıkmış olabilir. O zaman yeryüzündeki diller -ya da ekonomik, toplumsal veya kültürel oluşumlar- arasındaki yapısal benzerliklere getirilecek her açıklama, hem gelişme sürecini, hem de bu gelişme sürecinin içinde gerçekleştiği toplum ve çevrenin bu sürece etkilerini hesaba katmak zorunda kalacaktır. Rose'un biyolojik ve nörobilimsel araştırmalarının alanının çerçevesinin, kimlik teorisinin zayıf felsefi temelleri üzerine kurulmuş olması, bu araştırmaların başka alanları da etkileyebilecek bulgularının önünü tıkıyor; farklı açıklama ve anlatım biçimleriye, birbirlerini aydınlatıp geliştirebilecekleri biçimde ele alınacaklarına, hem yanlış tanımlanmış, hem de geleneksel biçimde sınıflandırılmış. Beyni, zihni ve toplumları ele alan teorileri daha faydalı olacakları biçimde bir araya getirmek, farklı alanlara ait yöntem ve benzetmelerin birbirini aydınlatığı, disiplinler arası bir çalışma gerektiriyor. Farklı görüşlerin, insan doğasına dair kasvetli bir karamsarlıktan yeni akım ve tedavilerle ilgili hiperaktif bir heyecana dek uzandığı ve temel konuların hemen hiçbirinde bir uzlaşma sağlanamayan bugünkü tartışmalara bakılırsa, bu proje henüz ergenlik döneminde. Bu bağlamda Rose'un, bugün Ritalin'le gerçekleştirilen toplumsal deneye -yani, toplumun ekonomik olarak marjinalize edilmiş kesimleriyle fazlasıyla örtüşen psikolojik bir alt-sınıfı ilaçla yatıştırmaya- siyasal ve bilimsel olarak karşı çıkması desteklenmeli. *21. Yüzyılın Beyni*, özellikle de eğitim ve medya kurumlarının ilaç sanayiine kâr arayışlarına kayıtsızca teslim oldukları düşünülünce, bu alanda ihtiyaç duyulan bir müdahaleyi gerçekleştiriyor.

(Türkçesi: Batu Boran)